Od strukturalne lingvistike do filozofije jezika

Veličković, Sandra

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:243919

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost i Filozofija

Sandra Veličković

Od strukturalne lingvistike do filozofije jezika

Diplomski rad
doc. dr. sc. Marijan Krivak

Osijek, 2011.

Sažetak

Naslov je ovog diplomskog rada *Od strukturalne lingvistike do filozofije jezika.* U glavnom dijelu rada objašnjen je utjecaj strukturalne lingvistike, kao dominantnog lingvističkog pravca dvadesetog stoljeća na razvoj filozije jezika kao discipline, i to kroz reprezentativna djela lingvista Ferdinanda de Saussurea i filozofa jezika Ludwiga Wittgensteina. Osnovu diplomskog rada čine četiri međusobno povezana poglavlja koja se dijele na potpoglavlja. Prvo čini *Uvod* u tematiku diplomskog rada. U drugom poglavlju naslovljenom *Strukturalizam Ferdinanda de Saussurea* iznosim Saussureovu perspektivu jezika kao sustava kroz njegove slavne dihotomije. Temelj ovog poglavlja čini Saussureov *Tečaj opće lingvistike* koji je u to doba izazvao pravo obilje ideja pod čijim su utjecajem izrasle brojne discipline i škole, među kojima je i semiotika, disciplina temeljena upravo na de Saussureovu pojmu jezičnog znaka. Neizostavan dio ovog poglavlja jest i pojam 'jezične djelatnosti', gdje Saussure razlikuje jezik od govora. Treće poglavlje nosi naslov *Jakobson vs. Saussure* te iznosi sličnosti i razlike u učenjima dvaju značajnih europskih strukturalista. Ovo poglavlje donosi još i Jakobsonov model komunikacije, te šest jezičnih funkcija. U četvrtom poglavlju naslovljenom *Strukturalizam, semiotika i filozofija jezika* dovodim u svezu upravo tri navedene discipline kao i razliku između filozofije jezika i lingvistike. U posljednjem poglavlju koje je naslovljeno *Filozofija jezika Ludwiga Wittgensteina,* tematiziram razliku između dva za filozofiju jezika značajna djela, a to su *Tractatus logico-philosophicus* i *Filozofijska istraživanja,* u kojima ćemo uvidjeti Wittgensteinov obrat od ideje jezika kao slike svijeta do slike jezika kao igre. Na kraju donosim *Zaključak, Popis ilustracija* te *Popis literature.*

Ključne riječi: jezična djelatnost, jezični znak, jezične igre, slika svijeta, strukturalna lingvistika, filozofija jezika, Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson, Ludwig Wittgenstein

Sadržaj

_Toc293047153

1. Uvod 3
2. Strukturalizam Ferdinanda de Saussurea 4
2.1. Saussureove dihotomije 7
2.2. Saussureov paradoks 17
3. Jakobson vs. de Saussure 18
3.1.Govorni događaj i funkcije jezika 19
3.2. Langue nasuprot parole-u: društveni i pojedinačni aspekti 22
3.3. Jakobson o Tečaju 24
4. Strukturalizam, semiotika i filozofija jezika 25
5. Filozofija jezika Ludwiga Wittgensteina 27
5.1. Slika svijeta i problematika stava 28
5.2. Jezična igra i teorija djelovanja 30
5.3. Oblik života 32
5.4. Wittgensteinov obrat u pragmatizam 33
6. Zaključak 34
Popis ilustracija 35
Popis literature 36

1. Uvod

Bavljenje problemima jezika ima tradiciju dugu više od dva i pol tisućljeća. Same početke te problematike nemoguće je odrediti. Bavljenje problemima jezika bilo je opravdano potrebom za razumijevanjem nekog jezika, komuniciranjem s govornicima stranog jezika kao i filozofskim razmatranjem o naravi jezika. Stari filozofi pokušavaju objasniti jezik te odrediti pravo, istinsko značenje riječi. Npr., važno pitanje za grčke filozofe u petom stoljeću prije Krista bilo je kako stvari dobivaju imena, te u kojem su međusobnom odnosu stvar i pripadajuća riječ. Probleme jezika dotiče i Platon i to u nekoliko dijaloga. Najvažniji je njegov dijalog *Kratil,* u kojem sudjeluju Hermogen, Kratil i Sokrat. Oni raspravljaju o tome je li odnos stvari, tj. bića i pripadajuće riječi uvjetovan po prirodi (grč. *physis*) ili po zakonu (grč. *nomos*), tj. sporazumno. Problematika razmatranja jezika proširila se od Platonova vremena, ali mnoga pitanja što ih susrećemo u *Kratilu* i danas su aktualan predmet filozofskih rasprava. Nedvojbeno je da su stari Grci bitno doprinijeli lingvistici pročavanjem jezičnih problema, ali se ipak vraćam na sam značaj jezika. Čovjeku je urođeno komuniciranje jezikom. Kreativnost i inovativnost sposobnosti su čovjeka da prozvodi sklopove koji do sada nisu izgovoreni. Jezična sposobnost, tj. sposobnost govorenja, jednaka je svim predstavnicima ljudske vrste. Jezik je taj koji čovjeka određuje na općeljudskom i biološkom planu, na individualnom i psihološkom planu, kao i na društvenom i sociološkom planu, jer se čovjek, koristeći jezikom, svrstava u određenu društvenu zajednicu. Jezik je opći oblik komunikacije, a svi oblici jezika koji su se razvili tijekom evolucije čovjeka izgrađeni su na toj podlozi. Upravo fenomenom jezika odlučila sam se baviti u ovom radu. Svrha i cilj ovog diplomskog rada jest ukazati na preokret koji se dogodio u lingvistici pojavom Ferdinanda de Saussurea te objasniti kako je njegova nauka utjecala na razvoj filozofije jezika, točnije na djela Ludwiga Wittgensteina kao predstavnika navedene discipline.

2. Strukturalizam Ferdinanda de Saussurea

Lingvistiku devetnaestog stoljeća označile su dvije glavne struje, koje su vodili komparatisti i mladogramatičari. To je vrijeme kolonijalne ekspanzije, kada se javlja prekretnica u jezičnim istraživanjima. Iz uspoređivanja različitih jezika javlja se komparativna metoda, kojom su bile utvrđene srodnosti između indoeuropskih jezika, iz čega potječe težnja za rekonstruiranjem prajezika. Glavni predstavnici i utemeljitelji komparativne metode kao filološke znanstvene doktrine bili su: Danac Rasmus Rask, Nijemci Franz Bopp (koji se smatra začetnikom komparatistike) i Jakob Grimm (u području germanistike), Georg Curtius (u području klasične filologije), Čeh Josef Dobrovsky i Slovenac Franc Miklošić (u analizi slavenskih jezika), te Friedrich Diez (u području romanistike). U drugoj polovici devetnaestog stoljeća okupila se skupina mladih jezikoslovaca koja se školovala u Leipzigu, te osnovala značajnu školu mladogramatičara (njem. *Junggrammatische*) koja je igrala glavnu ulogu u europskoj lingvistici do Prvoga svjetskog rata. Karl Brugmann, Berthold Delbrück, Herman Paul i August Leskien nastavili su poredbena izučavanja u oštroj opoziciji spram komparatista. Oni u jezikoslovne opise uvode historijsku komparativnu metodu. Osnovno obilježje gotovo svih značajnih lingvističkih pravaca dvadesetog stoljeća jest upravo njihovo strukturalističko usmjerenje, čije je temelje izgradio negdašnji mladogramatičar Ferdinand de Saussure. Strukturalizam se u lingvistici javio, naime, onog trenutka kada dolazi do prekida s mladogramatičarskom tradicijom. Lingvisti prekidaju s dosadašnjom tradicijom izoliranog promatranja pojedinačnih jezičnih jedinica u njihovu historijskom razvitku. Ipak, ne smiju se izostaviti prvi nagovještaji strukturalističkog pristupa jeziku u djelima dvaju Poljaka, Jana Baudouina de Courtenaya i Mikolaja Kruszewskog. Iako su odjeci njihovih teorija bili gotovo neznatni, uspjeli su doprijeti do znanstvenika koji se smatra osnivačem suvremene strukturalističke lingvistike, švicarskog lingvista Ferdinanda de Saussurea.

> „Ferdinand de Saussure (1857-1913) potekao je iz stare i ugledne ženevske građanske obitelji koja je dala više znamenitih intelektualaca i osobito znanstvenika u prirodoslovnim disciplinama.“ (Kovačec, 2007:103)

Od 1876. studirao je u Leipzigu kod K. Brugmanna, H. Osthoffa i A. Leskiena, gdje je tada sazrijevala mladogramatičarska škola. Doktorirao je 1880., a od 1881. do 1891. je u Parizu

predavao gotski i starovisokonjemački. Od 1891. predaje na Ženevskom sveučilištu, te drži katedru sanskrta i indoeuropskih jezika. Od 1906. u Ženevi je predavao je opću lingvistiku, gdje je do smrti održao tri ciklusa predavanja na temelju kojih je nastalo djelo *Cours de Linguistique générale* (Tečaj opće lingvistike).[1]

> „Naime, od godine 1877. do 1906. opću lingvistiku na Ženevskom sveučilištu predavao je Joseph Wertheimer, nevažan lingvist bez vlastitih pogleda na jezik i bez izvornih objavljenih radova i jeziku; kada je 1906. Wertheimer umro, Saussureu je povjereno da umjesto njega predaje opću lingvistiku.“ (Kovačec, 2007:104)

Saussure svoje poglede na jezik nije izložio ni u jednom od objavljenih radova niti je ikad pokušavao ozbiljnije izložiti cjeloviti plan svojih predavanja. Stoga je važno napomenuti kako Saussure nije sam napisao knjigu koja je objavljena pod njegovim imenom, već su na tu zamisao došli njegovi učenici Charles Bally i Albert Sechehaye. Odmah su naišli na prepreku budući da njegovih osobnih priprava za predavanja nema, te su morali poći od studentskih bilježaka. Iako se na tri ciklusa predavanja prijavilo tridesetak slušatelja, marljivi sastavljači su uz svoje bilješke uspjeli prikupiti i bilješke još devetorice studenata. Skupljene bilješke bile su nepotpune i neujednačene, tako da su priređivači na mnogim mjestima morali birati i tumačiti tekst. Djelo koje i danas predstavlja kapitalno lingvističko djelo objavljeno je posthumno 1916. godine. Nadalje izlažem ključne Saussureove spoznaje objavljene u *Tečaju.*

Saussureov nauk o jeziku prvobitno se temelji na sociološkom poimanju jezika, tj. na tezi da je jezik društvena činjenica te se sukladno tome mora promatrati u vezi s drugim društvenim činjenicama. Također, pridaje se značenje i pitanju metode. Smatra se da lingvistika mora razgraničiti i definirati svoje područje, pa tako de Saussure drži da primarnu bit jezika ne može proučiti ni sociologija ni psihologija ni filozofija. Osnovna zadaća lingvistike, po njemu, jest izučavanje jezika samoga za sebe i u sebi. Jezik ima i individualnu i društvenu stranu koje ovise jedna o drugoj. Jezik je cjelina za sebe i određena konvencija. Saussure nedvojbeno mijenja perspektivu jezičnih istraživanja, uvodeći pojam jezika kao sustava i to sustava znakova koji služi za izražavanje misli, pa stoga proučavanje jezika treba biti povezano s proučavanjem znakova. Opću znanost koja bi se bavila ustrojstvom znakova u društvu naziva *semiologija*[2], a

---

[1] U daljnjem tekstu: *Tečaj.*

[2] Semiologija ili semiotika jest opća teorija znakova. U Saussureovo doba još nije postojala kao zasebna disciplina. Saussure je u svom *Tečaju* objašnjava ovako:

> "Jezik je sustav znakova koji izražava misli i po tome je usporediv s pismom, s abecedom za gluhonjeme, sa simboličkim obredima, s oblicima pristojnosti, s vojničkim znakovima itd. Možemo dakle zamisliti

budući da lingvistika proučava jezik kao sustav znakova, bila bi njezinim dijelom. Kako bi svoj nauk o jeziku izložio što jasnije, de Saussure ga je sveo na određeni broj dvojnosti, tj. suprotstavljenih elemenata ili opozicija, a nazivamo ih *dihotomijama*.

jednu znanost koja izučava život znakova u krugu društvenog života; ta bi znanost tvorila dio socijalne psihologije, a posljedično tomu i opće psihologije; nazvat ćemo je semiologija (od grčkoga σημεῖου, semeion - znak)." (Saussure, 2000:62)

2.1. Saussureove dihotomije

Poznajemo pet temeljnih Saussureovih dihotomija koje ću u ovom poglavlju redom podrobno obrazložiti.

1. *jezična djelatnost: jezik/govor*

Cjelokupnost jezičnog fenomena Saussure naziva *jezičnom djelatnošću* (franc. langage).[3] Radoslav Katičić ističe značenje jezične djelatnosti za čovjeka, te daje zanimljiv i slikovit opis:

> „Jezična djelatnost je najizvornija simbolička djelatnost čovjekova. Ona je, povijesno, prva nastala i najdublje srasla s duševnim i društvenim životom. Korijeni su joj tako duboki da život čovječji nije moguće bez jezika zamisliti. Sve drugo znakovlje, od najjednostavnijega kao što su prometna i željeznička signalizacija pa do najsloženijega kao što je logika i matematika, izvedeno je iz prirodnog jezika i razvija mogućnosti koje su već u njemu dane i zacrtane. U tom je smislu jezik neiscrpan rudnik u kojemu nalazimo predloške i rješenja za uvijek nove tipove znakovne djelatnosti.“
> (Katičić, 1971:18)

Upravo unutar jezične djelatnosti Saussure želi definirati jezik, a kako bi to učinio, polazi od analize komunikacijskog procesa[4]. Komunikacijski je proces čin koji zahtijeva barem dva pojedinca, pa možemo pretpostaviti dvije osobe koje razgovaraju. Jedan od sudionika razgovora jest govornik koji odašilje poruku drugom sudioniku, tj. slušatelju. Tijekom komunikacijskog procesa sudionici mogu zamijeniti uloge. Sve ono što je u komunikaciji vezano uz pojedinca ima fizička obilježja, te prema Saussureu pripada *govoru* (franc. parole). Govor je individualni ostvaraj jezika u komunikacijskom procesu. Izrazito je heterogen te istupa od pojedinca do pojedinca.

> „Govor je konkretna djelatnost, to je psiho-fiziološki proces u kojem se proizvode neki glasovi ili povlače crte na podlozi druge boje. Govor je dakle neposredna iskustvena stvarnost jezične pojave.“ (Katičić, 1971:16)

---

[3] Saussure se nije zadražavao na objašnjavanju pojma 'langage' pa su mnogi različito tumačili njegovo značenje. 'Langage' obuhvaća ukupnost jezičnih pojava i pojedinačnih jezika.

[4] Saussure zapravo spominje govorni krug, te ga naziva *circuit de la parole*, ali ja ću se nadalje služiti gore navedenim pojmom.

S druge strane, postoji dio jezične djelatnosti što ga Saussure smatra *jezikom* (franc. langue), a upravo to je osnovni predmet izučavanja lingvistike. Za razliku od govora koji je individualan i mogli bismo reći akcidentalan, jezik je društveno determiniran. On je zajednički dio jezične djelatnosti. Stječe se u društvu i konvencionalan je. Jezik ne ovisi o pojedincu koji njime govori, već pripada kolektivu, masi.

> „To je blago što ga je neprestano služenje jezikom naslagalo u pojedincima koji pripadaju istoj zajednici, to je gramatički sustav koji virtualno postoji u svakom mozgu, ili, točnije, u mozgu skupa pojedinaca, jer jezik nije cjelovit ni u jednom: jezik savršeno postoji samo u masi.“ (Saussure, 2000:59)

Jezik se nalazi izvan pojedinca koji ga sam ne može stvarati kao ni mijenjati. Jednostavno rečeno, jezik je inventar bez kojeg nije moguća govorna komunikacija. Jezik je zapravo organizacija govora.

> „Jezikom možemo govoriti o svim svojim iskustvima u svim različitim situacijama u kojima se nalazimo. To znači da nam jezik omogućuje da prenesemo bezbrojno mnogo različitih znakova.“ (Katičić, 1971:16)

Dakle, jezik možemo smatrati i apstraktnim sustavom znakova koji se pojavljuje u svijesti govornika neke jezične zajednice. On postoji zahvaljujući dogovoru sklopljenom između pripadnika zajednice. Jezik je psihička, a govor psiho-fiziološka pojava. Govor je individualan akt i kao takav se suprotstavlja socijalnom karakteru jezika. Budući da je jezik proizvod društvene zajednice, on mora biti zajednički svim članovima. Ali to ne znači da ga bilo koji član zajednice posjeduje cjelokupno. Ova dva principa u međusobnoj su ovisnosti.

Govor bez jezika bio bi nerazumljiv, a jezik bez govora ne bi imao svrhe. Zanimljivo je spomenuti kako Saussure često poseže za usporedbama, pa tako dovodi u vezu jezičnu sposobnost i opći pojam 'novca', tj. jezik uspoređuje s određenim novcem, a govor s konkretnom kovanicom, monetom. Odvajajući jezik od govora, istodobno odvajamo ono što je zajedničko od onoga što je pojedinačno, te ono što je bitno od onoga što je sporedno i poprilično slučajno.

Vratimo se na uspostavljanje komunikacijskog procesa. Zatvaranje govornog lanca moguće je između dviju osoba (A i B)[5] koje pripadaju istoj jezičnoj zajednici. Polazište je u mentalnom sklopu osobe A, u kojem se nalaze činjenice svijesti koje nazivamo *pojmovima* (franc. concepts) kojima su pridružene *glasovne slike izraza* (franc. images acoustiques) kao i

[5] A je govornik, a B je slušatelj.

predodžbe jezičnih znakova. Između pojmova i glasovnih izraza postoji psihička veza. Iz svijesti govornika šalje se npr. neka naredba koja putuje živčanim sustavom sve do govornih organa. To čini fiziološki proces. Zvučni valovi koji se šire od osobe A do osobe B predstavljaju fizički proces, tj. akustička slika prenosi se do uha, a zatim i do mozga. Kod slušatelja proces teče obrnutim slijedom. Na temelju fizičkog vala koji je odaslao govornik, do slušateljeva se mozga prenosi podražaj glasovne slike koja je psihički povezana s odgovarajućim pojmom. Uz govornika vežemo fonaciju[6], a uz slušatelja audiciju[7].

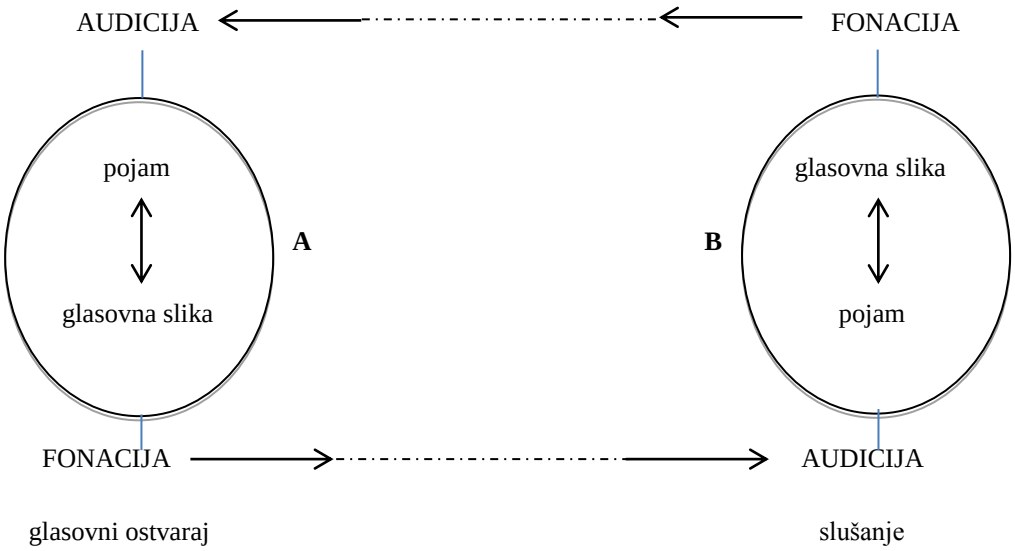

Slika 1: Govorni krug

Izvor: Kovačec, 2001:86

Komunikacijski proces prikazan slikom Saussure je podijelio na nekoliko dijelova:

> „a) na izvanjski dio (titranje zvukova koji idu od usta do uha) i na unutarnji dio koji obuhvaća sve ostalo;
> b) na psihički i ne psihički dio, pri čemu drugi obuhvaća i fiziološke činjenice, koje imaju svoje mjesto u organima, i fizičke činjenice,koje su izvan pojedinca;
> c) na aktivni i pasivni dio: aktivno je sve što ide od središta asocijacije jednog od subjekta do uha drugoh subjekta, a pasivno sve što ide od uha drugog prema njegovu središtu asocijacije.“ (Saussure, 2000:58)

[6] fizički proces
[7] psihički proces

Ovdje prikazanom shemom objašnjava se i druga Saussureova dihotomija.

2. *jezični znak: označeno/označitelj*

Jezičnim znakom (franc. signe linguistique) Saussure naziva psihičku vezu između pojma i glasovne slike, dok je jezik jedne zajednice sustav tako shvaćenih jezičnih znakova. Glasovna slika nije materijalni zvuk, već psihički otisak tog zvuka, tj. predodžba koja je osjetilna, predodžba o glasovnom ostvaraju imena. Za Saussurea, jezični je znak psihički entitet s dva lica, a možemo ga predočiti ovom slikom:

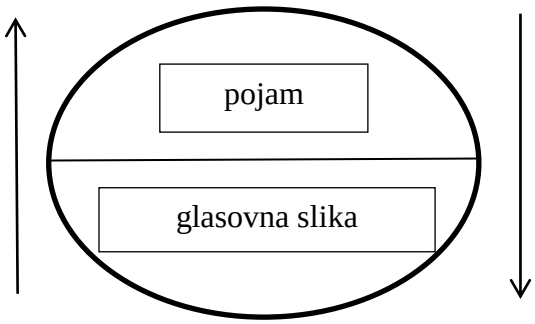

Slika 2: Jezični znak I.

Izvor: obrada autora (Saussure, 2000:123)

> „Saussure nazivke 'pojam' i 'glasovna slika' zamjenjuje nazivcima *označeno* i *označitelj* (franc. signifiant i signifié); označeno odgovara značenjskomu sadržaju ili značenju elementa (riječi i sl.), a označitelj odgovara glasovnomu izrazu za dotično značenje.“ (Kovačec, 2007:111)

Tako bi shema jezičnog znaka u našem jeziku bila:

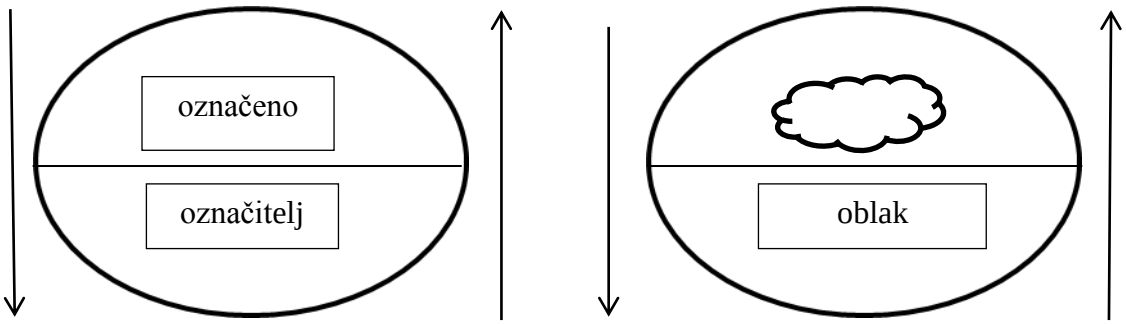

Slika 3: Jezični znak II.

Izvor: obrada autora (Saussure, 2000:123)

Označitelj i označeno su, po Saussureu, u strogoj korespondenciji, poput dviju stranica jednog lista. Nadalje, jezični znak ima dvije temeljne značajke. Prva značajka jezičnog znaka jest njegova arbitrarnost.

> „Veza koja spaja označitelja s označenikom proizvoljna je, to jest arbitrarna, ili, budući da pod terminom znak razumijevamo cjelinu koja proistječe iz udruživanja jednog označenika i jednog označitelja, možemo reći i jednostavnije: jezični je znak arbitraran.“ (Saussure, 2000:124)

Veza između označenog i označitelja jest psihička, uzajamna, automatska i arbitrarna, jer se na temelju poznavanja jedne sastavnice jezičnog znaka ne može predvidjeti druga, već se ona mora naučiti, te usvojiti u komunikaciji. Arbitrarnost jest čimbenik koji jezičnom znaku osigurava nepromjenjivost i stabilnost. Jezični se znak u jezicima nasljeđuje iz ranijih razdoblja, pa se tako temelji na tradiciji. Kada je jednom jezični znak uspostavljen, pojedinac ne posjeduje tu moć da u jednom znaku bilo što mijenja. Za promjenu jezičnog znaka nužno je "odobrenje" jezične zajednice. Na kraju možemo zaključiti da sama arbitrarnost jezičnog znaka zapravo štiti jezik od svakih pokušaja promjene. Druga značajka jezičnog znaka jest linearni karakter označitelja.

> „Budući da je označitelj slušne prirode, odvija se u samom vremenu i ima značajke koje uzima od vremena: a) predstavlja protezanje u prostoru, i b) ta je njegova prostornost mjerljiva samo u jednoj dimenziji: on je crta ili linija.“ (Saussure, 2000:126)

Za razliku od vizualnih označitelja, kao što su npr. pomorski signali koji mogu pokazivati istodobne složenosti na više dimenzija, glasovni označitelji raspolažu samo crtom vremena. Njihovi se elementi iskazuju jedan za drugim te tako tvore lanac.

Kao što smo ranije spomenuli, da je jezik uvijek naslijeđe prethodnog razdoblja, vrijedi naglasiti kako te društvene snage djeluju u funkciji vremena.

> „Vrijeme koje osigurava trajnost jeziku ima jedan drugi učinak, prividno proturječan prvomu: da više ili manje brzo mijenja jezične znakove, pa se, u određenom smislu, može govoriti o nepromjenjivosti i promjenjivosti jezičnog znaka.“ (Saussure, 2000:132)

Kakvi god bili čimbenici promjena, oni dovode do pomicanja odnosa između označitelja i označenog. Saussure tvrdi kako je jezik nemoćan obraniti se od čimbenika koji pomiču odnos između označitelja i označenog, a sve je to posljedica arbitrarnosti znaka. On kaže kako bi čovjek koji bi pokušao sastaviti nepromjenjiv jezik što bi ga idući naraštaji morali prihvatiti

upravo takav kakav jest, nalikovao na kokoš koja je snijela pačje jaje, jer bi i taj jezik morao biti ponesen strujom koja nosi sve jezike. Da bi postojao jezik, potrebna je masa koja govori. A taj jezik ni u jednom trenutku ne postoji izvan društva. Kad bismo uzeli jezik u vremenu, a bez mase koja govori, dobili bismo jednog osamljenog pojedinca na kojeg možda vrijeme ne bi djelovalo. A kad bismo uzeli masu koja govori, a oduzeli bismo vrijeme, ne bismo vidjeli djelovanje društvenih snaga na jezik. Kako bismo shvatili stvarnost, vrijedi jeziku te masi koja govori dodati tijek vremena i trajanje koje uključuje mijenjanje i pomicanje odnosa. Saussure je zapravo htio istaknuti da je jezik nedodirljiv, ali ne i nepromjenjiv. Njegovu činjenicu da se jezik mijenja - ne možemo pobiti. Sljedeća dihotomija odnosi se na pristup jeziku, tj. pitanja s kojeg stajališta možemo proučavati jezik.

3. *pristup jeziku: interna lingvistika/eksterna lingvistika*

Sljedeća dihotomija odnosi se na pristup jeziku, pa tako možemo razlikovati internu ili unutarnju lingvistiku, te eksternu ili vanjsku lingvistiku. Proučavamo li jezik sa stajališta veza s etnologijom, poviješću, politikom, geografijom, školom ili književnošću, tada se bavimo *eksternom lingvistikom* (franc. linguistique externe). Npr. običaji neke nacije djeluju na njezin jezik, a upravo je jezik ono što u velikoj mjeri tvori naciju. Ovdje se ubrajaju i odnosi koji postoje između jezika i političke povijesti, jer su veliki povijesni događaji znatno utjecali na neke jezične činjenice. Kolonizacijom se određeni jezik prenosio u različite sredine, gdje se zatim postepeno mijenjao. Također vrijedi spomenuti važnost ustanova kao što su npr. crkva i škola, koje su usko povezane s književnim razvitkom nekog jezika. Pod eksternu lingvistiku pripada i sve što se odnosi na zemljopisnu raširenost jezika. Saussure kaže:

> „Jednako kao što se biljka mijenja u svom unutarnjem organizmu pod utjecajem izvanjskih čimbenika, kao što su zemljište, podneblje itd., zar gramatički organizam stalno ne ovisi o izvanjskim čimbenicima jezičnih promjena?“ (Saussure, 2000:68)

Interna je lingvistika drugačija, te smatra da se takvim proučavanjima ne može prodrijeti do same bîti jezika. Ona smatra da se jezik treba proučavati kao sustav koji priznaje samo svoj vlastiti red, tj. sustav za sebe i sam po sebi. Interna lingvistika ne dopušta bilo kakvo raspoređivanje. Tu dihotomiju Saussure ilustrira usporedbom sa šahom.

> „To što je šah u Europu došao iz Perzije, ili pak to što se drvene figure mogu zamijeniti bjelokosnima, na sustav se ne odrazuje, i to su činjenice eksternog reda. No ako se poveća ili smanji broj figura, ili broj polja, ili se pak promijene pravila kretanja za

pojedinu figuru, to duboko mijenja 'gramatiku' igre i to su činjenice internog reda.“ (Kovačec, 2007:112-113)

Po njemu, unutarnje je sve ono što u bilo kojoj mjeri mijenja sustav.

4. *jezična perspektiva: sinkronija/dijakronija*

Sljedeća Saussureova značajna dihotomija odnosi se na perspektivu u proučavanju jezika. Prema njegovu mišljenju, u svim se znanostima mogu uspostaviti dvije osi koje su vidljive na crtežu: *os istodobnosti ili simultanosti* (franc. axe des simultanéités) i *os uzastopnosti* (franc. axe des successivités).[8]

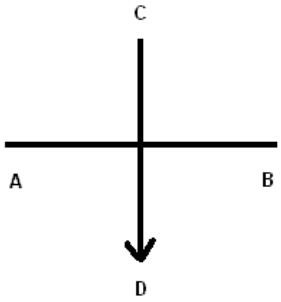

Slika 4: Osi

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Desaussure-osi.gif

Os A-B tiče se odnosa između supostojećih stvari, te je isključeno svako uplitanje vremena, a os C-D je os sukcesivnosti ili slijeda koja sadrži sve stvari iz prve osi sa svojim promjenama, ali se na njoj istodobno ne može promatrati više od jedne stvari.

„Jezik se tako može promatrati ili sa stajališta funkcioniranja u danom trenutku, u danome vremenskom presjeku, ili se pak svaka jezična jedinica može proučavati u razvoju kroz vrijeme, dakle od jednog do drugoga vremenskog presjeka.“
(Kovačec, 2007:113)

U tome je razlog zašto razlikujemo »dvije lingvistike«. Postavlja se pitanje kako ih nazvati? Svi ponuđeni termini nisi podjednako prikladni da bi označili to razlikovanje. Tražeći pogodno ime, Saussure odbacuje termine 'povijest' i 'povijesna lingvistika', jer smatra da ovi proizvode „odveć neodređene ideje.“ (Saussure, 2000:139) Prihvatljiviji su mu termini 'evolutivna razvojna

[8] Prema Saussureu, takvo je razlikovanje nužno u svim znanostima koje operiraju vrijednostima. A što je sustav vrijednosti složeniji i organiziraniji, potrebno je proučavati ga najprije prema jednoj, a potom prema drugoj osi.

lingvistika' te 'statička lingvistika', ali zaključuje da će radije govoriti o sinkronijskoj i dijakronijskoj lingvistici kako bi bolje istaknuo tu opreku i križanje dvaju fenomena.

> „Sinkronijsko je sve ono što se odnosi na statički aspekt naše znanosti, a dijakronijsko sve što se tiče evolucija.“ (Saussure, 2000:140)

Statička ili sinkronijska lingvistika bavi se logičkim ili psihološkim odnosima između supostojećih elemenata koji tvore sustav onako kako ih vidi kolektivna svijest. Dijakronijska ili evolutivna lingvistika proučava odnose koji povezuju elemente što ih ta ista kolektivna svijest ne vidi, koji dolaze jedni nakon drugih i ne tvore sustav. Razliku između sinkronijskog i dijakronijskog reda, Saussure nam rasvjetljuje pomoću dviju usporedba. Prva je usporedba s projekcijom tijela na površinu. Ako poprečno prerežemo stabljiku neke biljke, na površini presjeka vidjet ćemo složen crtež, tj. perspektivu uzdužnih vlakana. Uzdužni nam presjek pokazuje sama vlakna koja tvore biljku, a poprečni njihovo slaganje u skupinu na posebnom planu. Saussure uspoređuje sinkroniju s poprečnim prerezom stabljike koji otkriva strukturu biljke na određenoj razini, dok uzdužni presjek biljke omogućuje da pojedina vlakna pratimo od korijena do vrha biljke. Ono što možemo zaključiti iz jednog presjeka ne može se zaključiti iz drugoga, tj. jedna perspektiva ovisi o drugoj. U ovoj je dihotomiji ženevski lingvist odijelio ona izučavanja jezika koja se bave promjenama jedinica i cjelokupnog sistema u tijeku vremena od onih kojima je objekt jedan presjek jezičnog sustava. Sljedeća je usporedba između jezika i partije šaha. Saussure smatra da je partija šaha kao neko umjetno ostvarivanje onoga što nam jezik predočuje u prirodnom obliku. Stanje u igri odgovara stanju jezika, a vrijednost figura ovisi o njihovu položaju na ploči, kao što neki jezični element dobiva vrijednost preko opreka prema ostalim elementima istog sustava. Važno je napomenuti da je sustav trenutačan. Mijenja se od jedne situacije do druge. Ali vrijednosti ovise o nepromjenjivom dogovoru, tj. pravilu igre. To pravilo vrijedi i u jeziku. To su trajna načela semiologije. Samo je jedna točka usporedbe "klimava". Igrač šaha ima namjeru premjestiti figuru te tako djelovati na sustav, dok kod jezika nema predumišljaja. Sastavnice jezika premještaju se spontano i slučajno. Kako bi usporedba bila u potpunosti valjana, trebali bi predpostaviti nesvjesnog i »nepametnog« igrača. Iako su oba stajališta legitimna, Saussure daje prednost sinkronijskom, za razliku od mladogramatičara. Kaže ako se osoba koja izučava jezik postavi u dijakronijsku perspektivu, više neće opažati jezik, nego niz događaja koji mijenjaju jezik. Mnogi su lingvisti poslije njega donekle promijenili stavove prema dijakroniji, te je ovo Saussureovo gledište točno najavilo kasnije strukturalističke teorije. Na kraju, zaključuje kako je sve ono što je u jeziku dijakronijsko, takvo je samo u govoru.

„U govoru se skriva klica svih promjena: svaku od njih najprije lansira skupina određenih govornika i ona tek tada ulazi u uporabu.“ (Saussure, 2000:159)

5. *vrste odnosa u jeziku: odnosi* in praesentia*/odnosi* in absentia

Budući da smo već zaključili kako je jezik zapravo sistem definiran odnosima među svojim jedinicama, sada vrijedi govoriti i o mehanizmima pomoću kojih te jedinice ulaze u odnose.

„Odnosi i razlike između riječi u jeziku zbivaju se u dvjema različitim sferama od kojih svaka proizvodi određeni red vrijednosti; opreka između ta dva reda pomaže nam da bolje razumijemo prirodu svakoga od njih. Oni odgovaraju dvama oblicima naše mentalne djelatnosti, a oba su nužna za život jezika.“ (Saussure, 2000:191)

Tako Saussure razlikuje dva tipa odnosa. Prvi tip odnosa označuje kao odnose *in praesentia* ili sintagmatske odnose, koji se temelje na linearnoj prirodi jezika po kojoj nije moguće izreći dva elementa istovremeno. Takav odnos proizlazi iz ulančavanja riječi jedne za drugom u sintagme.[9]

„Nalazeći se u sintagmi, riječ dobiva vrijednost samo po tome što je suprotstavljena onomu što joj prethodi ili onomu što joj slijedi ili oboma.“ (Saussure, 2000:191)

Takvi odnosi postoje samo *in praesentia,* jer se realiziraju u govoru. Drugi je tip odnosa *in absentia* ili asocijativni odnosi, koje današnji lingvisti radije nazivaju paradigmatskim odnosima. Oni su za Saussurea isključivo vezani za jezik. Svaka se riječ upotrebljena u tekstu, u našem pamćenju povezuje te asocira s drugim riječima s kojima se poistovjećuje bilo u izrazu, bilo u značenju. Saussure daje za primjer francusku riječ 'enseignement'[10].

„Tako će riječ enseignement ('obučavanje') nesvjesno u našem duhu izazvati mnoštvo drugih riječi (enseigner[11], renseigner[12] itd., ili armement[13], changement[14] itd., ili éducation[15], apprentissage[16]); u jednom ili drugom pogledu sve te riječi imaju nešto zajedničko.“ (Saussure, 2000:192)

---

[9] Sintagme su kombinacije od dvaju ili više elemenata koje se u tekstu nižu jedna za drugom. August Kovačec u djelu *Ferdinand de Saussure i strukturalizam,* navodi primjere kao što su: pro-čitati, kut-ić, s nama, ljudski život, čovjek je smrtan itd. Saussure naglašava kako pojam sintagme vrijedi za riječi, kao i za skupine riječi te složenice, izvedenice, dijelove rečanica pa i cijele rečenice.
[10] podučavanje, nastava, školstvo
[11] podučavati, naučavati
[12] upit
[13] naoružavanje, naoružanje
[14] mijenjanje, promjena
[15] obrazovanje

Na slici je prikazan Saussureov primjer asocijativnog odnosa.

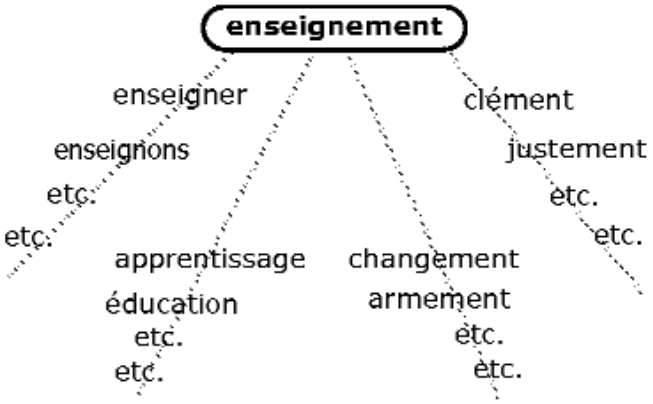

Slika 5: Asocijativni odnosi

Izvor: Saussure, 2000:195

I za ovu je dihotomiju Saussure pronašao usporedbu. Sintagmatske i paradigmatske odnose on uspoređuje sa stupom. Stup je na neki način u nekom odnosu s gornjim pragom, arhitravom koji je podupire, te nas to može podsjećati na sintagmatske odnose. Ako je stup u dorskom stilu, može ga se usporediti s ostalim stilovima kao što su dorski i korintski, što nas podsjeća na paradigmatski odnos.

Saussure je formulirao i šestu dihotomiju kojom se najviše bavila *glosematika*[17], a odnosila se na formu i supstanciju te je djelomično sadržana u prvoj dihotomiji, u odnosu govora i jezika, ali i u odnosu smisla i vrijednosti. Svaki jezični znak ima svoja pozitivna svojstva koja tvore njegovo značenje, a koja Saussure naziva supstancijom. Međutim, svaki jezični znak ima i obilježja po kojima se razlikuje od drugih znakova i to je njegova funkcija u jeziku koju Saussure naziva formom. Jezik je za Saussurea prvenstveno forma, tj. skup odnosa među jezičnim znakovima koji ga čine. Iz te činjenice da je jezik forma, proizlazi i sljedeća činjenica da je jezik *sustav*, tj. uređena cjelina koja uključuje i zakonitosti koje određuju odnose među jezičnim znakovima, što je zapravo temelj *strukturalizma*[18].

[16] učenje
[17] Danski lingvist Louis Hjelmslev uveo je ovu disciplinu u teorijski diskurs. Predmet glosematike jest sistemsko uspoređenje struktura postojećih jezika s osnovnim strukturama svih semiotičkih sistema, tj. svih jezičnih sredstava pomoću kojih se ostvaruje komunikacija.
[18] „Pristup proučavanju jezika koji se promatra kao strukturirani sustav.“ (Trask, 2005:340)

2.2. Saussureov paradoks

> „Švicarski lingvist Ferdinand de Saussure prvi je pokazao da jezik nije samo zbroj jezičnih činjenica poput glasova i riječi već dobro strukturirani sustav u kojem je svaki element uvjetovan vezom s drugim elementima tog sustava.“ (Trask, 2005:312)

Dolazimo do zagonetke Saussureova paradoksa. Ako se svaki živi jezik neprestano mijenja, kako on onda nastavlja postojati kao strukturirani sustav glasova, riječi, gramatičkih oblika, te rečeničnih struktura? Živi jezik ne može izbjeći promjenu. Stalno se pojavljuju nove riječi te novi izgovori.

> „Takva je neprestana promjena uzrokom da je jezik u svakoj vremenskoj točki uvijek bitno različit od svojega izravnog pretka prije nekoliko stoljeća, a često silno različit od pretka prije dva tisućljeća.“ (Trask, 2005:139-140)

Tako primjećujemo razlike u načinu jezične uporabe u jezičnoj zajednici. Mladi ne govore kao stari, žene ne govore kao muškarci, čak ni govor jedne osobe nije homogen. Razlog tome su *varijacije* (eng. variations) koje nisu ničim prouzročene pojave već dio jezičnog ponašanja koje dovodi do jezičnih promjena što omogućuje razrješenje Saussureova paradoksa.

3. Jakobson vs. de Saussure

Saussureovo djelo nastavlja njegov blizak suradnik Roman Osipovič Jakobson. Rođen je u Moskvi 11. listopada 1896. godine. Za vrijeme Moskovskog razdoblja, bio je među osnivačima ruske formalističke književno-teoretske škole. U Pragu je sudjelovao u formiranju Praške fonološke škole koja je nastala djelovanjem *Praškog lingvističkog kruga* (franc. Cercle Linguistique de Prague),[19] koji je poznat kao kolijevka strukturalističkog pokreta u modernoj lingvistici. Prag je stoljećima bio jedno od najsnažnijih srednjoeuropskih sveučilišnih središta.

U Americi je Jakobson bio začetnikom Harvardske škole. Svugdje je uvelike utjecao na razvoj lingvistike. Napisao je velik broj radova, ali nije objavio veće sintetičko djelo. Upravo on je prvi skovao termin 'strukturalizam' 1929. godine. Saussure umire 1913. godine, a Jakobson je prvi put pročitao njegov *Tečaj* 1920-ih, iako je prvo izdanje objavljeno još 1915. godine. U ovom djelu Jakobson pronalazi srodnost s vlastitim gledištima, ali i razlike.

> „Saussure je doista služio kao referencija i Jakobson ga je hvalio zbog njegovih inovativnih koraka u odnosu na prethodnike, ali je na dijalektički način definirao i razlike spram njega. Jakobson je sliku jezika koju je zagovarao Saussure smatrao u isto vrijeme preapstraktnom, prestatičnom i previše pojednostavljenom.“ (Jakobson, 2008:33)

Takav je stav zadržao tijekom cijelog života. U ovom poglavlju prikazat ću Jakobsonovu interpretaciju Saussurea, te njegova poimanja jezika, kao i Jakobsonov model komunikacije koji je postao temeljem svih komunikacijskih modela i to kroz dva nama ključna poglavlja njegova djela *O jeziku* na koja ću se ovdje oslanjati.[20]

---

[19] Praški lingvistički krug utemeljen je 1926. godine na poticaj češkog germanista Viléma Mathesiusa, te ruskih lingvista Romana Jakobsona i Nikolaja Trubeckoja.

[20] Budući da Jakobson za svog života nije objavio veće sintetičko djelo, izuzev osam manjih svezaka *Izabranih spisa*, Linda R. Waugh i Monique Monville-Burston stavile su pred sebe zadatak organiziranja jedne knjige koja bi pružila sveobuhvatan prikaz Jakobsonove opće lingvističke teorije. Tako je nastalo djelo *O jeziku*, gdje su Jakobsonovi tekstovi grupirani u sedam dijelova te na nekim, potrebnim mjestima popunjeni tekstovima priređivačica.

3.1. Govorni događaj i funkcije jezika

Prema Dubravku Škiljanu, Jakobson je jedan od prvih lingvista koji je naglasio kako jezik nije samo sredstvo međuljudske komunikacije već on obavlja u čovjekovu životu i mnoge druge funkcije.

> „Skiciranje tih funkcija zahtijeva sažet pregled sastavnih čimbenika u svakome govornom događaju, u svakome činu verbalne komunikacije. POŠILJATELJ šalje PORUKU PRIMATELJU. Da bi bila djelotvorna, poruka iziskuje KONTEKST na koji se odnosi, (...) KOD koji je u cijelosti ili bar dijelom zajednički pošiljatelju i primatelju i, naposljetku, KONTAKT – fizički kanal i psihološku vezu između pošiljatelja i primatelja – koji obojici omogućuje ulazak u komunikaciju i ostajanje u njoj.“ (Jakobson, 2008:109)

Svaki od šest navedenih čimbenika određuje različitu funkciju jezika, ovisno o dijelovima komunikacijskog lanca na koje je jezik u određenom trenutku usredotočen. Tako Jakobson razlikuje i šest funkcija jezika. *Referencijalna, denotativna, kognitivna funkcija* usmjerena je na *kontekst* što ga iziskuje poruka da bi bila djelotvorna. Kontekst mora biti verbalan i shvatljiv. *Emotivna* ili *„ekspresivna funkcija“* usmjerena je na *pošiljatelja* poruke. Njezina je svrha izražavanje govornikova subjektivnog stava prema poruci. Zadatak joj je izražavanje govornikovih emocija, bile ona istinske ili ne, pozitivne ili negativne.

> „Stoga se termin emotivna, koji je uveo i zagovarao Marty (1908) pokazao prikladnijim od termina emocionalna.“ (Jakobson, 2008:110)

Ona je afektivna i subjektivna, stoga je u znanosti ne bi smjelo biti. Specifična je za književnost i svakodnevni govor. Dominira kod poruka u prvom licu jednine. Prema Jakobsonu, emotivnu funkciju prepoznajemo pri upotrebi uzvika koji su za njega čisto emotivni sloj jezika.

Usmjerenost na *primatelja* odražava *konativna funkcija*. Svoj najčišći gramatički izraz nalazi u vokativu („Čovječe!“) i imperativu („Pazi!“). Ova je funkcija najzastupljenija u propagandnom govoru, tj. u političkoj i ekonomskoj sferi. Ona se u takvim tekstovima često izražava drugim licem jednine ili množine: „Kupujte naše proizvode,“ „Glasajte za nas.“ Tradicionalni model jezika, kakav je razjesnio psiholog Karl Bühler, sadržavao je upravo te tri funkcije i to na osnovu usmjerenosti na prvo, drugo i treće lice. Međutim, Jakobson proširuje podjelu prema preostalim elementima govornog događaja, te uvodi još tri funkcije.

Usmjerenost na *kontakt,* prema Malinowskom, odražava *fatička funkcija* kojoj je u žarištu sam govorni kanal, medij u kojem je poruka poslana. Služi uspostavi, produženju, potvrdi i prekidu komunikacije ili čak provjeri kanala.

„Halo?“ „Čuješ li me?“ „Slušaš li?“ „Slušaj me!“

> „Trud oko započinjanja i održavanja komunikacije tipičan je za ptice koje govore. Stoga je jedina funkcija jezika koju one dijele s ljudskim bićima – fatička funkcija. To je i prva verbalna funkcija koju usvajaju mala djeca; ona su sklona komuniciranju prije nego što postanu sposobna slati ili primati informativna priopćenja.“ (Jakobson, 2008:112)

Fatička funkcija nosi veliku ulogu u svim oblicima iskazivanja zajedništva. Na njoj počivaju obredi, svečanosti te ljubavni i obiteljski razgovori. Dominantna je i u svakodnevnim situacijama kojima nije cilj razmjena informacija, već prvenstveno održavanje komunikacije.

Sljedeća je funkcija *metajezična funkcija*, tj. funkcija tumačenja koju vrše pošiljatelj ili primatelj kada osjete potrebu provjeriti rabe li isti *kod*[21], te kada postoji opasnost da bi poruka mogla biti krivo shvaćena. Tada se govor usredotočuje na *kod*: „Ne razumijem vas. Što želite reći?“, „Kad kažem *bljak,* želim reći da mi se to ne sviđa.“

Poetska funkcija usredotočena je na samu *poruku* radi nje same. Poruka prestaje biti sredstvo općenja, već njegov cilj. Jakobson smatra da je to slučaj u umjetnosti. Ta se funkcija ne može proučavati izvan dodira s općim problemima jezika. Poetska funkcija nije jedina funkcija verbalne umjetnosti, nego je njezina prevladavajuća funkcija. Ona produbljuje temeljnu razliku između znakova i predmeta, stoga se lingvistika pri bavljenju poetskom funkcijom ne može ograničiti samo na područje poezije nego ga mora prekoračiti. Kod različitih pjesničkih žanrova prisutan je različit stupanj sudjelovanja drugih funkcija uz dominantnu poetsku funkciju. Tako se u epskoj poeziji, koja je usredotočena na treće lice, uključuje referencijalna funkcija. Lirska je poezija usredotočena na prvo lice, te se uključuje emotivna funkcija, dok je poezija drugog lica prožeta konativnom funkcijom. Ona izražava zamolbu ili poticanje, ovisno o podređenosti prvog i drugog lica.

> „Poetika u širem smislu te riječi ne bavi se poetskom funkcijom samo u poeziji, gdje ta funkcija ima primat nad drugim funkcijama jezika, nego i izvan poezije, kad koja druga funkcija ima primat nad poetskom.“ (Jakobson, 2008:116)

---

[21] *Kod* je izraz koji Jakobson počinje rabiti u svojim radovima. Označava nešto što je dogovoreno, eksplicitno te izvana zadano, tj. sustav socijaliziranih i eksplicitnih konvencija.

Sada kada je nabrojeno svih šest čimbenika verbalne komunikacije i njihovih pripdajućih jezičnih funkcija, to možemo prikazati i slikom:

SASTAVNICE GOVORNOG DOGAĐAJA		**ODGOVARAJUĆE FUNKCIJE**	
KONTEKST		REFERENCIJALNA	
PORUKA		POETSKA	
GOVORNIK	PRIMATELJ	EMOTIVNA	KONATIVNA
KONTAKT		FATIČKA	
KOD		METAJEZIČNA	

Slika 6: Govorni događaj i odgovarajuće funkcije

Izvor: Jakobson, 2008:41

3.2. Langue nasuprot parole-u: društveni i pojedinačni aspekti

Ovaj naslov ujedno je i podnaslov iz petog poglavlja Jakobsonova djela *O jeziku*. Temelji se na Jakobsonovim bilješkama koje je pripremio za prvi dio Saussureova *Tečaja,* tj. analizira njegovu prvu dihotomiju, *langue-parole*[22] te daje svoj osvrt na sosirovsku teoriju.

Jakobson se nije slagao sa Saussureovom odredbom *langue*-a i *parole*-a kao proturječnih termina. Kod Saussurea *langue* označava društveni dio jezične djelatnosti. Postoji zahvaljujući dogovoru sklopljenom između pojedinaca, svojevrsnoj društvenoj normi. Nasuprot jeziku stoji *parole* koji označava pojedinačni čin i pojedinačni dio jezične djelatnosti.

> „Langue i parole su, u prvom redu, logički suprotstavljeni jedan drugom kao potencijalne vrijednosti i kao njihovi ostvaraji.“ (Jakobson, 2008:128)

Riječ je o opreci između potencijalnih i ostvarenih vrijednosti. On ujedno govori i o kolektivnom obrascu, društvenoj normi te o pojedinačnim i osobnim činovima. Za Saussurea, *langue* je kolektivan i isključivo društven, iako neizravno priznaje kako jezik koji postoji u umovima pojedinaca nije cjelovit niti u jednom od njih, jer neke riječi u osobnoj upotrebi imaju značenje koje je u suprotnosti s kolektivnom normom. To znači da je jezičnim vrijednostima prihvaćenim od kolektiva još uvijek potrebno i govornikovo odobrenje. Jakobson zaključuje da mora postojati skup kolektivnih konvencija, ali i osobnih običaja, kako bi se pojedinci mogli služiti jezikom. Iako je sosirovsko učenje nadišlo tradicionalni atomizam s obzirom na zajednicu, prema Jakobsonu ono ostaje na krajnjem atomizmu što se tiče pojedinca, te zanemaruje osobnu normu. Jakobson je pokazao da se *langue* može promatrati i s gledišta pojedinca.

Što se tiče *parole*-a, Saussure ga smatra pojedinačnom pojavom kojom uvijek upravlja samo pojedinac. Saussure poistovjećuje *parole* s izvedbom za koju su potrebna barem dva pojedinca, govornik i slušatelj.[23] Za njega je uloga govornika izvršna i aktivna, a uloga slušatelja primateljska i pasivna. Za Jakobsona, pak, razgovor je izmjenjivanje pitanja i odgovora te izjava i replika. On ukazuje na to kako svaki od dva sudionika u razgovoru funkcionira naizmjence i kao govornik i kao slušatelj. Također, Jakobson zamjera Saussureu što, tvrdeći kako u *parole*-u nema ničeg kolektivnog i da njime upravlja samo pojedinac, zaboravlja vlastitu tvrdnju da

[22] „Premda se terminologija promijenila, ta se antinomija održala kao ključni pojam u lingvistici dvadesetog stoljeća. Nakon što je 1950-ih otkrio teoriju informacije, sam Jakobson rabio je antinomiju kod-poruka, dok su drugi usvojili antinomije kompetencija-izvedba, sustav-upotreba, tip-ostvarenje itd.“ (Jakobson, 2008:117)

[23] Dvojni aspekt *parole*-a zagovarali su i Albert Sechehaye, jedan je od glavnih stavnika Ženevske škole, u svojoj studiji *Tri sosirovske lingvistike* (*Les trois linguistiques saussuriennes*, Vox Romanica, Zürich, 1940.) te britanski jezikoslovac Alan H. Gardiner u svojom opsežnom djelu *Teorija govora i jezika* (*The Theory of Speech and Language*, Fellow of the British Academy, Oxford: At the Clarendon Press. London, 1932.)

komunikacijski proces pretpostavlja barem dva pojedinca. Tako su glavni pokazatelji društvenog karaktera *parole*-a dijalog te zamjenjive uloge sudionika.

> „Jakobson je držao da se ta dva jednako nužna aspekta jezika ne bi trebala poimati kao potpuno razdvojena, nego da se moraju promatrati kao dva u funkcionalnome i strukturalnome smislu povezana aspekta: langue postoji radi konstrukcijeinstancija parole-a, a uspješno funkcioniranje instancija parole-a ovisi o langue-u.“
> (Jakobson, 2008:40)

Jakobson je nastojao naglasiti njihovu međusobnu ovisnost. Dvojica lingvista nisu se slagala ni oko predmeta lingvistike. Prema Saussureu, lingvistika je usredotočena na *langue* kao sustav jezika, te nije mogla uključivati *parole* kao upotrebu jezika. Jakobson, pak, smatra da lingvistika mora proučavati *parole* kao komplementarni dio dihotomije, te ga je stavljao u prvi plan, za razliku od Saussurea.

3.3. Jakobson o Tečaju

Tečaj opće lingvistike Jakobson je smatrao djelom genija usprkos pogreškama i proturječjima za koja zaključuje da su poticajna. Iako knjiga ne iznosi konačan nauk[24], nego po njemu „stanovitu radnu hipotezu i nekoliko lucidnih skica“, njezina je važnost u tome što je smještena na granici dviju era te dvaju različitih načina gledanja na stvari. Ja bih se usudila reći da se pojavila u pravo vrijeme kako bi prodrmala i probudila dotadašnji lingvistički svijet. Nijedna knjiga dvadesetog stoljeća nije toliko utjecala na međunarodnu lingvistiku.

> „Njezine ideje, definicije i termini izravno su ili neizravno prodrli u najrazličitija djela.“ (Jakobson, 2008:123)

[24] Sam Saussure završava uvodno poglavlje svog djela značajnom rečenicom: „Temeljni problemi opće lingvistike još čekaju rješenje.“ (Saussure, 2000:50)

4. Strukturalizam, semiotika i filozofija jezika

Tečaj opće lingvistike Ferdinanda de Saussurea otvorio je novu epohu u proučavanju ljudskog jezika. Zahvaljujući novom pogledu na jezik, strukturalizam je bio dominantan u lingvistici prve polovine dvadesetog stoljeća. Saussure je nastojao razgraničiti jezični znak prema drugim vrstama znakova, a lingvistiku promatrati kao granu šire znanosti o znakovima, a to je *semiotika,* ili kako je Saussure prvobotno naziva, *semiologija*. Semotika će igrati jednu od važnijih uloga u filozofiji jezika. Budući da se nije smatrala dijelom lingvistike, prvenstveno su je razvijali upravo filozofi. Njenim osnivačem smatra se američki filozof pragmatizma *Charles Sanders Peirce* koji je i skovao termin 'semiotika'. Semiotika se bavi sustavima znakova kojima se mi koristimo. Filozofi pragmatisti dijele je na sljedeće discipline: semantiku, sintaksu i pragmatiku.

> „Semiotika se može pitati o odnosu znakova međusobno (sintaktika), o odnosu znaka i predmeta (semantika), i o odnosu govornika i znaka.(pragmatika).“ (Krkač, 2006:215)

Filozofija jezika bavi se aspektima svih ovih tema, ali je naglasak najviše na značenju. Stoga je teorija značenja, ili semantika[25] najvažnija disciplina filozofije jezika. Još je u devetnaestom stoljeću njemački lingvist i filozof Wilhelm von Humboldt izgradio jezičnu teoriju koja objašnjava odnos između jezika i djelatnosti. Takvo isticanje djelatne prirode jezika utjecalo je, između ostalog, i na strukturalizam. Ipak, ono svoj vrhunac doživljava u već spomenutoj pragmatici koju smatramo i filozofskom i lingvističkom disciplinom.

Filozofi i lingvisti razlikuju dvije vrste značenja. Prva je vrsta ono osnovno značenje jezičnog izraza koje se promatra nedjeljivo od tog izraza. Time se bavi semantika. Pragmatika, pak, proučava drugu vrstu značenja koja nije svojstvena samome jezičnom izrazu, već nastaje kao posljedica međudjelovanja jezičnog izraza s kontekstom u kojemu se upotrebljava.

> „Znači, bit pragmatičkog pristupa jeziku je istraživanje upotrebe, konteksta, namjere i djelovanja jezikom. A uloga filozofa jezika u pragmatici je da su oni razvili teorije o jezičnom djelovanju pa se za pragmatiku može reći da je nastala na tradiciji američkog filozofskog pragmatizma Peircea i Morrisa, zatim na tradiciji 'bečkog filozofskog kruga' logičara empirista Carnapa i Wittgensteina, i, konačno, u novijoj analitičkoj filozofiji

[25] Nenad Mišćević bavi se teorijom značenja u svojoj knjizi *Filozofija jezika* (Naprijed, Zagreb, 1981.). Razmatra vezu značenja i stvarnosti te vezu značenja i misli.

medu filozofima običnog jezika kao što su kasni Wittgenstein, Austin, Searle i Grice." (Kordić, 1990:98)

O Wittgensteinovoj filozofiji jezika govorit ću kasnije. Sada bih pokušala odgovoriti na pitanje po čemu se razlikuju *filozofija jezika* i *lingvistika*, tj. kako obje pristupaju fenomenu jezika. Zajednička im je dodirna točka predmet istraživanja, a to je upravo istraživanje jezične djelatnosti. Razlika je ta što je u *lingvistici* naglasak na formalnim elementima jezika, dok se *filozofija jezika* bavi vezom jezika i smisla, tj. odnosom smisla i misli te, kako se ovaj smisao utjelovljuje u jeziku.[26] Ona se bavi jezikom ne iz perspektive njegove praktične uporabe, niti iz lingvističke perspektive, nego isključivo iz filozofske perspektive. Povezana je i s drugim filozofskim disciplinama: s metafizikom, filozofijom spoznaje te antropologijom. Filozofi su se oduvijek zanimali za jezik, budući da je on osnovno sredstvo komunikacije, ali i sredstvo za izražavanje misli. Ipak, zanimanje za istu temu znatno se povećalo u dvadesetom stoljeću. U sljedećem poglavlju izložit ću filozofiju jezika Ludwiga Wittgensteina temeljenu na dvama njegovim temeljnim djelima.

[26] Odnosom jezika i misli bavili su se filozofi još od najranijih vremena. Oni su bili i filozofi i lingvisti jer je tada lingvistika još bila dijelom filozofije.

5. Filozofija jezika Ludwiga Wittgensteina

Ludwig Josef Johann Wittgenstein rođen je u Beču 26. travnja 1889. godine. Austrijskog ekscentričnog filozofa pamtit ćemo po epohalnim idejama utemeljenim u logici, matematici, filozofiji uma te filozofiji jezika. Filozofijom jezika bavili su se posebice filozofi analitičke škole[27], među čije pripadnike ubrajamo i Ludwiga Wittgensteina koji je razradio čak dvije filozofije: filozofiju logičke analize i filozofiju običnog jezika,[28] ali i utjecao na čitav niz kasnijih filozofija. Wittgensteinov životni put bio je podijeljen između pedagogije, glazbe, vrtlarstva, aeronautike, arhitekture i medicine. Ali ipak, od svega navedenog, jedino istinsko zadovoljstvo pružala mu je filozofija, na čije se izučavanje odlučio nakon susreta s logičarem Bertrandom Russellom, na koji ga je uputio poznati jenski profesor Gottlob Frege. Godine 1912. Wittgenstein upisuje studij u Cambridgeu te počinje prijateljevati s Russellom i Mooreom[29] koju su mu bili učitelji, a kasnije i učenici. Godine 1922. objavljuje *Tractatus logico-philosophicus*, djelo koje će 1929. biti prihvaćeno kao njegov doktorski rad. Nakon toga, Wittgenstein smatra da je njegovo djelo završeno te da je odgovorio na sva filozofska pitanja. Napušta filozofiju te počinje tražiti svoj životni poziv. U međuvremenu je radio kao učitelj, čak i vrtlar, no nikada nije bio posve zadovoljan. Dvije godine nakon Wittgensteinove smrti, 1953. godine, tiskano je njegovo drugo glavno djelo pod nazivom *Filozofijska istraživanja.* Ovo je djelo nakon *Tractatusa* sam pripremao za tiskanje, ali ga je smrt uhvatila nespremna. Umire od zločudnog tumora prostate. Ova dva djela možemo smatrati i dvjema različitim Wittgensteinovim fazama[30] koje ću ovdje izložiti kroz ključne pojmove njegove filozofije jezika.

---

[27] Analitička filozofija je uobičajen naziv za vrlo različite filozofske struje koje su se početkom dvadesetog stoljeća javile na njemačkom i anglosaksonskom području.

[28] Filozofija običnog jezika naziva se još i Oxfordska škola. Ime je dobila po glavnim predstavnicima koji su svi radili na sveučilištu Oxford, a to su izuzev Wittgensteina i P. Grice, G. Ryle, P. Strawson te J. L. Austin. „Pristaše toga pristupa smatrali su da svaki filozofski problem treba rješavati istraživanjem uporabe ključnog pojma u svakodnevnome govoru.(...) Međutim, iako je takva analiza zacijelo korisna, ona je i ograničavajuća, jer stručni termini u filozofiji ne odgovaraju baš značenjima u običnu govoru.“ (Zelić, 2006:289)

[29] B. Russel i G. E. Moore engleski su analitički filozofi.

[30] U literaturi se često razlikuje “rani“ od “kasnog“ Wittgensteina.

5.1. Slika svijeta i problematika stava

Wittgensteinov učitelj Betrand Russell vidio je u *Tractatusu* filozofiju logičkog atomizma, čija je osnovna ideja da je svijet nešto složeno što se može raščlaniti u međusobno nezavisne dijelove.[31] Wittgenstein polazi od opisivanja svijeta. Za njega je svijet sve što je slučaj. On je cjelokupnost činjenica, a ne stvari. Zatim omeđuje svijet logički prostorom:

„Činjenice u logičkom prostoru jesu svijet.“[32] (Wittgenstein, 2003:29)

Svijet se raspada na činjenice, a logika je glavna forma svijeta. Formu svijeta čine predmeti. Svijet nije skup međusobno nepovezanih stvari, već cjelokupnost unutrašnje strukturiranih stvari. Svijet ima mogućnost odslikavanja. Zato uz pojam 'svijeta' (njem. Welt), Wittgenstein uvodi pojam 'slike' (njem. Bild) koju suprotstavlja činjenici, stanju stvari, tj. stvarnosti.

„Mi pravimo sebi slike činjenica.“ (Wittgenstein, 2003:35)

Kako bi činjenice doprle do naše svijesti, moramo imati sliku koja činjenicu odslikava, tj. prikazuje.

„Da bi bila slika, činjenica mora imati nešto zajedničko s odslikanim.“
(Wittgenstein, 2003:37)

A to zajedničko jest njezina forma odslikavanja. Forma odslikavanja ono je zajedničko slici i stvarnosti, tj. njihova zajednička logička forma. Logička forma jest karakteristika svake slike. Po tome je svaka slika - logička slika. Nadalje, svaka slika ima smisao, tj. ono što prikazuje.

„Njezin je smisao ono što ona prikazuje, a u slaganju ili neslaganju njezinog smisla sa stvarnošću sastoji se njezina istinitost ili lažnost.“ (Petrović, 1986:191)

Slika može biti istinita ili lažna. Istinita je slika ona koja prikazuje stanje stvari koje je i moguće i stvarno. Lažna, pak, slika prikazuje nepostojeće, ali moguće stanje stvari. A sve zamišlivo je smisaono, jer misao dolazi s mišlju. Zatim govori o 'stavu' (njem. Satz) kao izrazu misli.

„U stavu misao se izražava čulno opažljivo. “[33] (Wittgenstein, 2003:41)

---

[31] „Wittgenstein nije nikada nazivao svoju filozofiju logičkim atomizmom, ali koncepcije slične Russellovim nalazimo u Wittgensteinovim *Bilješkama o logici* i *Tractatusu*.“ (Petrović, 1986:173)

[32] Ovdje Wittgenstein najavljuje fundamentalnu tvrdnju da se izvan logike kao forme mišljenja ništa ne može misliti, tj. nema svijeta izvan logičke zakonitosti. Ne postoji slika koja ne bi imala logičku formu.

Stav opisuje svijet te može biti istinit ili lažan. Posebice se naglašava razlika između stava i 'stavnog znaka' (njem. Satzzeichen). Stavnim znakom izražavamo misao tako što se njegovi elementi, a to su riječi, međusobno odnose na određeni način. Stav je logička tvorevina, a stavni znak njegova čulno opažljiva jezična forma. Stavni znak može odslikavati druge činjenice, te biti slika ili model stvarnosti. Kako bi stav bio slika neke stvarnosti, to mu omogućuje upravo njegova artikuliranost. Stanje stvari možemo raščlaniti na predmete, a stav na imena.

> „Jedno ime stoji za jednu stvar, drugo za drugu stvar,a međusobno su povezani, tako cjelina – kao živa slika – predstavlja stanje stvari.“ (Wittgenstein, 2003:63)

Stav možemo raščlaniti na imena. Samo stav ima smisao, jer samo u sklopu stava ime ima značenje, a izvan stava nema ni značenja ni smisla.

> „Stav je po Wittgensteinu slika stvarnosti u onom istom `običnom smislu` u kojem su note – slika muzike, a alfabetsko pismo – slika glasovnog jezika. Gramofonska ploča, muzička misao, note, zvučni valovi, sve to po Wittgensteinu stoji jedno prema drugom u onom istom odslikavajućem unutrašnjem odnosu u kojem se nalaze jezik i svijet.“ (Petrović, 1986:195)

Razgovor više nije dijeljenje informacija, nego i dijeljenje svoje slike svijeta i upoznavanje slike svijeta drugog. Wittgenstein u *Tractatusu* poima jezik kao sliku svijeta, tj. sliku stvarnosti. Sadržaj i struktura jezika odgovara sadržaju i strukturi svijeta. U prvi plan Wittgenstein stavlja značenje, ali u *Filozofijskim istraživanjima* mijenja mišljenje.

---

[33] Gajo Petrović u pogovoru *Tractatusa* iznosi pretpostavku da je *stav* (njem. Satz) kod Wittgensteina zapravo čisto jezična tvorevina te da bi ga se trebalo prevoditi s "rečenica". Taj argument duguje nekim engleskim piscima koji citirajući *Tractatus* prema engleskom prijevodu, zamijenjuju riječ "proposition" s rječju "sentence". Tada bi umjesto: „Cjelokupnost stavova je jezik“, stajalo: „Cjelokupnost rečenica je jezik.“ Ali ipak smatra da "Satz" i "Sprache" ne znače kod Wittgensteina isto što filozofi smatraju "rečenicom" i "jezikom".

5.2. Jezična igra i teorija djelovanja

U *Filozofijskim istraživanjima* Wittgenstein pokušava ukloniti nesuglasice koje nastaju kad se jezik ne upotrebljava pravilno. Još je u *Tractatusu* bio napisao da je svrha filozofije logičko rasvjetljavanje misli. Na početku djela daje nam primjere primitivnih govora, pa tako npr. možemo pročitati dijalog između dvojice radnika na gradilištu. Na te primjere jezičnih izraza će kasnije primjeniti jedan od svojih središnjih termina, a to je *jezična igra* (njem. Sprachspiel). Wittgenstein nam u *Filozofijskim istraživanjima* daje ovu definiciju jezične igre:

> „Možemo, također, zamisliti da je cijeli proces upotrebe riječi jedna od onih igara posredstvom kojih djeca nauče svoj materinji jezik. Te ću igre nazvati 'jezičnim igrama', a i o nekom ću primitivnom jeziku ponekad govoriti kao o jezičnoj igri.“
> (Wittgenstein, 1998:5)

Za razliku od *Tractatusa*, ovdje značenje i smisao riječi pa i čitavih rečenica, ovisi o kontekstu[34], tj. konkretnoj situaciji jezičnih igara, te raznoraznim aktivnostima u kojima se odvijaju.

> „Tako je npr. pri zidanju kuće moguće samo poviknuti neku riječ, a da pomoćnik u tim okolnostima, odnosno u toj jezičnoj igri odmah točno zna ne samo što znači ta jedna riječ, već i što on točno treba učiniti. I tako u bezbroj drugih slučajeva.“
> (Periša, 2007:143)

Nabrajanjem raznih primjera jezičnih igara, Wittgenstein pokazuje vezu jezika i aktivnosti s kojima je povezan. On smatra kako riječi imaju značenje samo u nekoj jezičnoj igri, a izvan konteksta mogu značiti svašta, budući da nemaju precizno definirana značenja. Poznato nam je da se sve igre izvode po nekom pravilu. Wittgenstein o pravilu jezične igre kaže ovako:

> „Pravilo može biti pripomoć u poduci o igri. Ono se priopćava onome tko uči i njegova se primjena vježba. – Ili je oruđe same igre. – Ili: neko pravilo ne nalazi primjenu niti u poduci niti u samoj igri; niti je zapisano u popisu pravila. Igra se uči tako što se promatra kako je drugi igraju. Ali mi kažemo da se igra prema tim i tim pravilima, jer promatrač može razabrati ta pravila iz prakse igre, -kao neki prirodni zakon koji djelatnosti igre slijede.“ (Wittgenstein, 1998:27)

[34] Već sam spomenula kako pragmatika insistira na međudjelovanja jezičnog izraza s kontekstom u kojemu se upotrebljava.

Tako je i s uporabom riječi u jeziku. Najvažnije je usvajanje jezične djelatnosti koja se ravna po pravilima, a ne pokoravanju pravilima. Wittgenstein kaže da se pravila uče time što se uči određena praksa i ona nam stoje kao putokazi. Pojam 'jezičnih igara' ključan je za Wittgensteinovo tumačenje jezika. Njime on smješta jezik u određenu jezičnu zajednicu i pritom ističe društvenu stranu jezika, tvrdeći da jezik ne može biti čisto privatna stvar nekog čovjeka. *Jezične igre* kod Wittgensteina zapravo su pojam za živi, svakodnevni jezik.

> „Prava priroda jezika se može spoznati u njegovom praktičkom aspektu, što znači u djelatnoj upotrebi svakodnevnog jezika. Tek u upotrebi znakovi oživljavaju i dobivaju svoje značenje.“ (Kordić, 1990:99)

Ovu tematiku obradio je Kristijan Krkač u članku »Filozofija jezika - izvor, predmet, metoda i cilj«. Wittgenstein je, prema Krkaču, jedan od filozofa koji su zaslužni za upućivanje na stvari izvan jezika, tj. na djelovanje.[35] On promatra jezik kao djelatnost, tj. neku vrstu govornih činova.[36]

> „Ako je naš predmet istraživanje govornih čina, onda je područje iz kojeg moramo razviti naše istraživanje ustvari istraživanje ljudskog djelovanja, najopćenitije motreći stvar u pitanju.“ (Krkač, 2006:215-216)

Još je Aristotel podijelio filozofiju na teoriju i praksu. Budući da je predmet kojim se bavi filozofija jezika govorno djelovanje koje spada u praksu, filozofiju jezika razmatramo kao dio filozofije djelovanja. Za razliku od *Tractatusa*, "kasni" Wittgenstein u *Filozofijskim istraživanjima* razmatra jezik u raznim životnim situacijama. Jezik za njega više nije slika svijeta, već jezična igra. Dok je u *Tractatusu* naglasak bio na značenju, sada naglasak stoji na uporabi.

[35] Uz Wittgensteina, Krkač navodi i L. Austina, H. P. Gricea i P. F. Strawsona.

[36] Teorija govornih činova bitan je dio pragmatike. Radi se o činovima, radnjama koje činimo najčešće pomoću govora. Za razliku od govornih činova, kao primjer, Krkač navodi još i tjelesne i mentalne činove.

5.3. Oblik života

Pojam tijesno povezan s jezičnim igrama jest *oblik života*[37] (njem. Lebensform). Krkač smatra kako je to Wittgensteinova ključna teorija koja jeziku daje filozofski temelj. Oblici života činjenični su temelj jezika kao aktivnosti.

> „Ono što omogućuje govorenje (nekome) i razumijevanje (nekoga) je 'zajednički oblik života'. Zadaća filozofije je 'pregledno prikazivanje'[38] tih oblika života.“
> (Krkač, 2006:222)

Iako Wittgenstein nije strogo definirao ovaj pojam, pet ga puta spominje u *Filozofijskim istraživanjima*. Postoje različiti oblici života, djelomično se preklapaju, a uz svaki oblik života vezana je i određena jezična igra. Oblik života zapravo predstavlja uži ili širi kontekst razumijevanja, znanja, mišljenja i komunikacije. Wittgenstein postavlja tezu kako predočiti neki jezik znači predočiti neki oblik života koji uključuje sveukupnost djelatnosti jedne jezične zajednice, što je vidljivo u sljedećem citatu:

> „Riječ jezična igra ovdje treba istaknuti to da je govorenje jezika jedan dio neke djelatnosti, ili neke forme života.“ (Wittgenstein, 1998:11)

Svakoj se konkretnoj situaciji, zanimanju ili pak kulturi može doznačiti određeni jezik, tj. određena životna forma. Tada bismo mogli govoriti o jeziku i životnoj formi npr. građana, seljaka, trgovaca, poduzetnika, političara, filozofa itd. Životne forme su bez jasnih granica i raznovrsne, te se mogu primijeniti u raznim situacijama. Svaki novi kontekst i nova situacija stvaraju novi jezik, tj. novu jezičnu igru koja određuje smisao i značenje riječi pa čak i rečenica.

> „Pripadanje istoj životnoj formi ili barem poznavanje te životne forme, ključ je za međusobno razumijevanje i komunikaciju.“ (Periša, 2007:146)

---

[37] Termini mogući u nekim prijevodima još su: *forma života* i *životna forma*. Wittgenstein *u Filozofijskim istraživanjima* rabi pojam 'forma života'.

[38] Wittgensteinova »metoda preglednog prikazivanja« uglavnom se svodi na pružanje primjera i opisivanje pri rješavanju filozofskog problema.

5.4. Wittgensteinov obrat u pragmatizam

Na kraju svega izloženog, zaključujem da je Wittgenstein napustio svoju ideju jezika kao slike stvarnosti, a time i svijeta, kako bi je zamijenio novom idejom jezika kao igre. Ta slika jezika nije određena strukturnim sličnostima s odslikanim svijetom, nego društvenim konvencijama i pravilima jezične uporabe. (Možda je na promjenu njegova mišljenja utjecao rad s djecom kada je radio kao učitelj!) Jer, u *Filozofijskim istraživanjima* osnovnu strukturu jezika više ne čine elementarni iskazi u vezi s atomističkim događajima, već pokretni funkcionalni sistemi jezika, odnosno njegova praksa koju on naziva *jezičnim igrama*. One su zapravo načini jezične prakse. S vremenom je Wittgenstein počeo izjednačavati jezične igre s *formama života.* To je značilo da jezik nije samo govor ili pismo već i djelovanje kao praktična aktivnost povezana s povijesnim običajima, realnim načinima ponašanja i djelovanjem ljudi. Wittgenstein shvaća da je jezik živa pojava koja postoji u komunikaciji, dok je u svojoj pisanoj formi jezik mrtav. Iako je u *Tractatusu* proglašeno definitivno rješenje svih filozofskih problema, Wittgensten je uvidio da neki problemi zapravo uopće nisu riješeni, te da ih se možda ni ne može riješiti unutar misaonih shema i logike.

5. Zaključak

Jezični problemi okarakterizirali su čitavo dvadeseto stoljeće. Tu zaokupljenost jezikom američki filozof Richard Rorty nazvao je, kao i svoje djelo, *The Linguistic Turn*[39] (eng. lingvistički okret). Ipak, u lingvistici dvadesetog stoljeća dominirao je jedan pravac, a to je strukturalizam. Jedan od važnijih predstavnika strukturalizma, Ferdinand de Saussure, radikalno je promijenio dotadašnju perspektivu jezičnih istraživanja. Iako je pojam jezične djelatnosti već bio poznat lingvistici, Saussure ga je prvi jasno strukturirao te razložio na jezik i govor. Isticana je djelatna i društvena uloga jezika. Jezik se više ne promatra samo u linearnom slijedu.

Jezik se promatra kao strukturirani sustav u kojem je svaki element određen prije svega svojim odnosom s drugim elementima. Kako bi to pojasnio, Saussure poseže za usporedbama među kojima je najpoznatija ona sa šahom. Bitan je broj figura, njihov raspored i pravila kretanja. Nebitan je materijal od kojeg su figure napravljene ili odakle igra potječe. Bitno je to da se ne može mijenjati a da se ne promijeni sustav. To spominjem kako bih naglasila sličnosti s Wittgenstenovim jezičnim igrama koje su bile njegova ideja vodilja u filozofskom poimanju jezika. Nedvojbeno je da je Ferdinand de Saussure postavio temelje ne samo *lingvistici* nego i brojnim disciplinama pa tako i *filozofiji jezika* koja je otvorila put dominantnijim filozofskim pristupima jeziku, tj. jezično-analitičkoj školi kojoj je i Ludwig Wittgenstein doprinio svojim razmatranjima o jeziku. Upravo ovaj filozof običnog jezika, uz Heideggera, značajno je uzdrmao filozofiju dvadesetog stoljeća.

Ipak, na kraju bih dodala svoj zaključak da je fenomen jezika zapravo pitanje koje će uvijek postojati, a nikada se na njega neće moći u potpunosti odogovoriti. Jer kada bi postojali konačni odgovori, jezik ne bi bio filozofijski fenomen.

[39] *The Linguistic Turn. Essays in Philosophical Method*, ed. Richard Rorty (Chicago: The University of Chicago Press, 1992 [1967]).

Popis ilustracija

A. Slike

Slika 1: Govorni krug 9
Slika 2: Jezični znak I. 10
Slika 3: Jezični znak II. 10
Slika 4: Osi 13
Slika 5: Asocijativni odnosi 16
Slika 6: Govorni događaj i odgovarajuće funkcije 21

Popis literature

A. Knjige:

Jakobson, Roman (2008) *O jeziku.* Zagreb : Disput

Katičić, Radoslav (1971) *Jezikoslovni ogledi.* Zagreb : Školska knjiga

Miščević, Nenad (2003) *Filozofija jezika.* Zagreb : Naklada Jesenski i Turk

Saussure, Ferdinad (2000) *Tečaj opće lingvistike.* Zagreb : ArTresor naklada

Švob, Goran (2009) *Od slike do igre.* Zagreb : ArTresor naklada

Trask, Robert Lawrence (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi.* Zagreb : Školska knjiga

Zelić, Ivan (2006) *Vodič kroz filozofiju.* Split : Verbum

Wittgenstein, Ludwig (1998) *Filozofijska istraživanja.* Zagreb : Nakladni zavod Globus

Wittgenstein, Ludwig (2003) *Tractatus logico-philosophicus.* Zagreb : Moderna vremena

B. Članci:

Babić, S. (1989) Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi. *Jezik* 37 (1) : 1-9

Kovačec, August (2007) Ferdinand de Saussure i strukturalizam. Zagreb : Školska knjiga
U: Glovacki-Bernardi, Z. (ur.) *Uvod u lingvistiku.* Zagreb : Školska knjiga

Krkač, K. (2006) Filozofija jezika - izvor, predmet, metoda i cilj. *Obnovljeni život* 2 (61) : 213-228

Macan, Ivan (1998) Filozofijska istraživanja Ludwiga Wittgensteina. Zagreb : Nakladni zavod Globus
U: Wittgenstein, L. (1998) *Filozofijska istraživanja.* Zagreb : Nakladni zavod Globus

Periša, A. (2007) Wittgensteinov govor o metafizičkom u svjetlu kontekstualnosti. *Crkva u svijetu* 40 (1) : 138-154

Petrović, Gajo (1986) Logički atomizam i filozofija neizrecivog u Tractatusu Ludwiga Wittgensteina. Zagreb : Moderna vremena
U: Wittgenstein, L. *Tractatus logico-philosophicus.* Zagreb : Moderna vremena

C. Internet:

Kordić, S. (1990) *Filozofija jezika i pragmatika.*
http://bib.irb.hr/datoteka/446878.rec_PUPOVAC.PDF (posjećeno: 26.07.2011.)

Vinja, V. *Ferdinand de Saussure: Kurs opće lingvistike i sociološka škola.*
http://suvlin.ffzg.hrindex.phpsuvlinarticleview375 (posjećeno: 23.07.2011.)